

ACTA

*Válság – választás – demokrácia.
Előadások a Magyar Politikatudományi Társaság XVI. Vándorgyűlésén
(Szeged, 2010. június 18–19.)*

VÁLSÁG A VÁLSÁGBAN?
Zavarok jogfelfogásunk, jogrendünk körül

VARGA CSABA
egyetemi tanár (PPKE JÁK)

„Válság – választás – demokrácia” címmel hirdette meg soron következő éves vándorgyűlését a Magyar Politikatudományi Társaság, s talán egyébként központi súlyos szerepe okán, talán azáltal erősítetten is, hogy a vendéglátó szervező történetesen éppen az Alkotmánybíróság jelenlegi elnökétől, Paczolay Péter professzortól a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán alapított és vezetett Politológiai Tanszék volt, az ő személyes kezdeményezésére indított négy közül a második szekció munkáját eleve úgy tervezték, hogy jogászoktól irányított három panelben¹ vitázzanak majd „a magyar politikai rendszer működési zavarairól”.

Visszatérő élmény szakmánkban, hogy bár a honi politikatudomány szintén kezd tárgyalásai során tudományos apparátust felvonultatni, ezekben úgyszólván minden ezotériát (vagyis önnön publicista előzményeitől független egyéb – például jog- vagy gazdaságtudományi – matériát) mégis következetesen mellőz. Ennek megfelelően anélkül vél feldolgozhatni például a jogállami átmenettel vagy az állami funkcióbetöltéssel kapcsolatos problémaköröket, hogy egyáltalán átlátná s értené ezek jogi mögöttesét, az alkalmazott jogfelfogásoknak/jogtechnikáknak a végkifejletet is eleve megszabó erejét – azon diszciplínának a kisugárzását hát, amelyiknek a kultúrája (tehát oktatása s művelése egyaránt) valaha magának a politikatudományak is forrás-

¹ Első panele Paczolay Péter vezetésével az ‘Alkotmányosság – Új alkotmány? – Alkotmánybíróság’, második Körösi András vezetésével ‘Közvetlen és közvetett demokrácia – Demokráciaértelmezések’, harmadika pedig Stumpf István vezetésével ‘A parlamentáris kormányzati rendszer jogi és politikai problémái’ volt.

vidékéül szolgálhatott.² Nos, annak egyszerű átlátásával, hogy egy büszkén viselt önállóság saját kéztől emelt falain esetleges könyvtári befurakodásunkat követő jelenlétünkkel sem tudunk úrrá lenni, arra kellett gondolnom, hogy ezúttal talán a doktorhallgatóinkkal immár megszokott vitáinkat kellene a politológusok ez alkalommal sűrű közegébe áthelyezni abban a reményben, hogy így tán vitára ingerlően, belülről gyakorolhatunk rájuk valamilyes termékenyítő hatást.

Jelentkeztem hát önálló programmal, aminek eredményeként készséggel nevesítettek egy negyedik panelt, amelynek résztvevői köre túlnyomórészt egykori saját hallgatókból, illetőleg jelenlegi doktoriskolai tanítványokból verbuválódott. Olyan tematika összeállítása volt a cél, amelyik a közjogászainktól (főként az első panelben) már amúgy feltett kérdésekre³ rímelve képes arra, hogy az előbbieknél mintegy jogbölcseleti, valamint általános joggyakorlati megalapozásaként jelenítse meg az általunk is leginkább krónikusnak érzett problémahalmazokat.

Alapvetésül az a felismerés szolgált, hogy a kommunizmus összeomlását követően a térség minden egyes országának jogrendjét az elmúlt rezsimből változatlanul átörökölt felfogásoknak s készségeknek önmagához szocializáló továbbélése szigeteli el az Európai Unió egyéb – régebbi – törzsterületeitől. Ez egyfelől az ún. szocialista normativizmusban, vagyis a jogtételezés úgyszólván mechanikus továbbérvényesítésének problémátlanságában s egyidejűleg az ezáltal biztosított (mert eldologiasított működést sugalló) felelőtlenség önvédelmében jelentkezik, másfelől pedig az elvi és érdemi (természetjogi és/vagy a jogba beépített általános klauzulákon nyugvó) érvelés Nyugat-Európában a II. világháború után kialakult készségének és személyességének a hiányában.⁴

Magyarországon mindezt tovább torzítja még a kommunizmusból való átmenetnek a ma stílusát erőteljesen megszabó első időszakában intézményesített jogfelfogás.

Annak jellemzéséhez, hogy miről is van szó, elégséges a német és a magyar alkotmánybíráskodás éthoszának egybevetése; ebből rögvest láthatóvá válik, hogy miben is kívánta a magyar tanítvány felülírni német mesterét.⁵ Nos, egy ilyen egybevetésből

² Lásd pl. ARCZT ILONA: *A »politika tudományok«* oktatása a Budapesti Egyetem (ELTE) Jogi Karán és elődintézményeiben. *A Politico-camerális, a Politikai tudományok és a Politikai tanszék története, 1769–1948.* Budapest: Rejtjel Kiadó, 2004.

³ Ilyenek voltak a programkönyv – *»Válság – Választás – Demokrácia«*. *A Magyar Politikatudományi Társaság XVI. Vándorgyűlése, 2010. június 18–19.* Szeged: Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Politológiai Tanszék, 2010. – szerint Bihari Mihálytól 'Alkotmányozási kényszer vagy alkotmányozási szabadság?', Csink Lóránttól 'Van-e válasz minden kérdésünkre? Az alkotmány zártsgától a politikai kérdésig', Gajdusчек Györgytől '»Hiperjogállam« – Kísérlet egy jelenség meghatározására, okainak és következményeinek megragadására', Szentpéteri Nagy Richárdtól 'A jó alkotmány »jósa«', Tóth Károlytól '... és az Alkotmánybíráskodás? (Kellene végre új alkotmány!)', végezetül pedig Jakab Andrásról 'Az alkotmányozás jogi lehetősége és gyakorlati veszélye'.

⁴ Vö. pl. VARGA CSABA: *Jogrendszerek, jogi gondolkodásmódok az európai egységesülés perspektívájában.* (Magyar körkép – európai uniós összefüggésben.) Budapest: Szent István Társulat, 2009. Különösen VII. fejt.: 'Jogi gondolkodásmód: Mintakövetés, tehetetlenség kettős fogságában', 3–4. pont, 162. és köv.

⁵ Vö. pl. VARGA CSABA: *Jogmegújítás alkotmánybíráskodás útján?* In HAJAS BARNABÁS – SCHANDA BALÁZS (szerk.): *Formatori iuris publici. Studia in honorem Geisae Kilényi septuagenarii / Ünnepi kötet Kilényi Géza professzor hetvenedik születésnapjára.* Budapest: Szent István Társulat, 2006, 525–546.

kiderül, hogy egy olyan kiegyensúlyozott minta, amelyik fokozottan ügyel a társadalmi integritásra, óhatatlanul demokratikus legitimitációra próbál építeni. Ennek jegyében minden elérhetőt megtesz azért, nehogy tömegméretekben vagy visszatérő rendszerességgel kielégítetlenül maradjanak jogosnak tetszőként követelt populáris várakozások. Hiszen eleve tudja, hogy hosszabb távon s sikerrel joguralmat csakis annyiban építhet, amennyiben sikerül az ez iránti vágyat valóban a népességtől eredő (alulról nem szünően építkező) igényként fenntartania. Ezért azzal is tisztában van, hogy amennyiben a jogi homogenitáson belül merőben technikai érveléssel élve oktrojálna egy megoldást közösségére, úgy ezt a társadalmi heterogeneitás szintjén, abban érvényes érveléssel, még közvetlenül is el kellene fogadtatnia a közösségével. Nos, ezzel szemben a magyar neofita túlszárnyaló érdektelen maradt bármiféle közösségvállalás vagy párbeszéd iránt, semmiféle erőfeszítést sem téve olyasmire, ami saját eleve biztosított jogerején túlmutatna. Mesterségesen létrehozta hát önnön arisztokratizmusa csigaházát, és abból olykor kipislogva vett egyáltalán tudomást alattvalóiról, kikben aligha látott egyebet, mint a mőresre nevelés céltárgyait. Röviden szólva, normatív formalizmusa meglegedett egy merőben autokratikus legitimitációval.

A fentiek vitára bocsátásával a panel annak kérdését kívánta körbejárni, hogy a jogi elméletnek és gyakorlatnak ilyen vagy hasonló eredményben a közelmúlttól a máig kicsücsösödő összejátszása milyen hatással járt/járhatott a politikai folyamatokra, s a politikai folyamatok miként reagáltak ennek megnyilvánulásaira. Vajon folyamatában szenvedtek és korlátoztattak-e általa, vagy éppen s túlnyomórészt haszonélvezőivé lettek ennek a térségünkben bennünket különösen erőteljesen jellemző sajátjának. Nos, az efféle kérdésekre adható válaszok feltehetően bizonyos kettősséget mutatnak, hiszen a társadalmiság összetettségében aligha érvényesülnek egyirányú, legalább valamelyes kölcsönösség felmutatása nélküli meghatározások. Ezért még inkább izgalmas kérdés annak megválaszolása, hogy egyáltalán mitől és miként várhatnánk most vagy a jövőben e patológikus állapot meghaladását.

Az elmúlt két évtized mérlegét megvonva úgy tetszik, hogy a politikai folyamatok a főszabály szerint bármiféle előforduló tisztátalanság haszonélvezőivé lettek. Parlamenttől alkotmánybíróig, központi kormányzattól polgármesteri hivatalokig, igazságszolgáltatástól polgárokig (és olykor bűnöző maffiává tömörülő, nem ritkán az államiság reprezentánsait sem sikertelenül behálózó szervezeteikig) bezárólag a formalizmus értékközömbösségére – annak önmegsemmisítő cselét képezve – úgyszólván mindenütt a joghézagkeresés terminusaiban született meg a válasz, s mint technikai bravúrt, büszke teljesítményévé emelte a jogkijátszás gyakorlatát. Nos, ennek nemcsak totális jelenléte, de működtetése is mára úgyszólván rendszerszerűvé lett, egyként a közösség és államisága mind teljesebb erodálódását szolgálva. Mindennek már a merő tudomásul vétele is paradoxonként hat, hiszen az utóbbi két évtized összes eseménye végre visszatért szabadságunk, és benne értékeink valóraváltása jegyében

– figyelemmel CATHERINE DUPRÉ: *Importing the Law in Post-Communist Transitions. The Hungarian Constitutional Court and the Right to Human Dignity.* Oxford – Portland Oregon: Hart Publishing, 2003. és WOJCIECH SADURSKI: *Rights before Courts. A Study of Constitutional Courts in Postcommunist States of Central and Eastern Europe.* Dordrecht: Springer, 2005. feldolgozásaira.

zajlott. Hadd rögzítsük ezért a gyalázatos eredményt: ázsiai despotizmusból menekültünk keresztény hagyományaink demokratikus világába – és négy évtizednyi brutális diktatúrában is még úgy-ahogy menteni sikeredett nemzeti önvédelmi reflexeink és készségeink csaknem maradéktalan szétzúzása lett az eredmény. Kizárólag jogállamiságunk alkotmánybíráskodó mesterei lehetnek elégedettek, hiszen saját terminusaikban kifejezve valóban nagyszerűen festünk; létünk valósága ellenben nem tudott még eddig oly átütő erejűvé válni, hogy sikerrel ostromolja érzékelésük küszöbét.

Ennek megfelelően több évezredek kultúrája, finomságai s hallatlan történelmi tanulsága ellenére (amik a kereszténységtől a mai világi humanizmusokig csakis egyre emberszerűbbé tételét, közösségelvű finomítását, közvetítéseinek a továbbformálását szolgálták) a jog mára pusztá eszköztár lett: önazonosság nélküli moloch, amelynek hatalmas testéből, arctalan s lomha tömegéből ki-ki szabadon csipegethet haszna és tetszése szerint. Két évtizede, vagyis csaknem történelmi korszakként⁶ éltük már meg e fejlemény jótéteményeit, egyetlen következtetésre képesen csupán: sem politikai kultúra, sem bármiféle összhang, nemzet- vagy ügyközpontú perspektíva még csíraformában sem tudott formálódni mindebből.

Mit szóljunk állapotainkhoz, amikor legjobbjaink még önnön közjogi hagyományaink hiányát⁷ sem érzékelik, ámde üdvrivalgással fogadnak civilistákat, akik az atomizált egyed autonómiájához szokott készségekkel tépik darabokra közösségünk összetartozásának alkotmányos alapjait? Amikor magánjogászból újsütetű közjogásszá letten még annak egyszerű igazságát sem ismerik fel, hogy sztálini alkotmányunk (egykor valódi jogászmunka) szavanként és mondatonként időközben tényleg kicserélődhetett már⁸ – csupán mindaz, amiben ez leledzik, vagyis az összegész struktúrája és felépülése maradt, mi volt, vagyis a bolsevik hatalomgyakorlás logikája szerinti? Elégséges hát, ha csupán első éveseinktől várjuk el annak tudását, hogy a jog távolról sem szavak és mondatok halmaza – miközben nyilvánvalóan szavakból és mondatokból is épül?

Nos, különös élménnyel gyarapodhattunk mindahányan a politológusokkal való illetén alkalmi együttműködésből. Érdeklődésük irántunk igencsak korlátozottnak bizonyult. Saját vitáik vendéghallgatása viszont bennünket arról látszott meggyőzni, hogy professzionalizmusukat szemérmesen rejtik, s a közbeszéd fordulatainál többet alig árulnak el magukról. Legmeglepőbbnek pedig az bizonyult, hogy a vándorgyűlés egészének belső tartalmakkal telítődése kiáltó ellentmondásban állott a ‘válság...’ gyanánt meghirdetett össztematikával – mintha csak a tervezéskor még elhatározott

⁶ Némely adódó történelmi párhuzamra vö. VARGA CSABA: Halála-e vagy egyetlen lehetősége a tettek az okoskodás? *Hitel*, 2010. február (‘Elveszett bennünk Európa?’). 168–176. és <http://www.hitelfolyoirat.hu/dl/pdf/20100301-33914.pdf>.

⁷ Vö. SZABÓ JÓZSEF: »Que usque tandem abutere, Catilina, patientia nostra«, Avagy a rendszerváltozás és a kommunizmus átmentődésének jogi logikája. (Elemzés 1991 decemberéből.) *Polisz*, 2010. tavasz (127. szám.) 3–16. és <http://www.krater.hu/krater.php?do=3&action=a&pp=19864>, valamint – kísérlésként – VARGA CSABA: A rendszerváltoztatás kritikusa – és posztumusz tanulmánya. Uo. 17–20. és <http://www.krater.hu/krater.php?do=3&action=a&pp=19867>.

⁸ „Holott teljesen új, csak a törvény sorszámozása maradt a régi.” – olvashattuk még legutóbbról is a leginkább illetékestől in http://www.keh.hu/interjuk20100624_heti_valasz.html.

szembenézõ nekiszánást visszafogta volna a rádöbbenés azokra a politikai fejleményekre, amelyek minden idõk egyik leghatározottabb választói akaratnyilvánításából kiindultak.

Úgy tetszik hát, hogy határozott, egy irányba mutató, véletlenszerû szervezõdésében is hangszereltnek tûnõ hangvételt leginkább kizárólag magunk vállaltunk. Ez talán köszönhetõ egyebek közt jogtudományt képviselõ mivoltunknak; annak tehát, hogy rendelkezünk valamelyes egzakt-leíró tárggyal, valamint úgyszintén (és ahhoz rendelt) diszciplináris fegyelmezettségrõl árulkodó módszerrel.

